

Τα Συνεργατικά Ιδρύματα

Τη δεκαετία του 1930 οι γεωργοί της Κύπρου ήταν καταχρεωμένοι⁽¹⁾ στους εμπόρους - τοκογλύφους και στις Εμπορικές Τράπεζες. Αναγκάζονταν να δανειστούν χρήματα για τους δυο πιο κάτω κυρίως λόγους:

1) Λόγω της ελαττωμένης γεωργικής παραγωγής, εξαιτίας των ανομβριών από τις οποίες υποφέρει κάθε λίγο το νησί μας.

2) Γιατί σε χρονιές κανονικής βροχόπτωσης και καλής παραγωγής, οι γεωργοί δεν εύρισκαν αγοραστές των προϊόντων τους, γιατί επικρατούσε μεγάλη φτώχεια, έλλειψη χρήματος και αδιαφορία της αποικιακής κυβέρνησης για βελτίωση.

Πολλοί από τους γεωργούς αυτούς υπέγραφαν χρεωστικά γραμμάτια⁽¹⁾, χωρίς να ξέρουν τι αυτά περιλάμβαναν, γιατί ήταν αγράμματοι. Οι πιο πολλοί απ' αυτούς, ενώ πλήρωναν τις δόσεις τους, δεν τους αφαιρούσαν τα σχετικά ποσά, με αποτέλεσμα, ενώ εξοφλούσαν τα δάνειά τους, πάλι χρωστούσαν το επόμενο κεφάλαιο. Οι δανειστές τους έπαιρναν στα δικαστήρια και ζητούσαν την εξόφληση των δανείων. Οι γεωργοί δεν μπορούσαν να τα εξοφλήσουν και

οι δανειστές με την άδεια του δικαστηρίου, έβγαζαν κτήματα και σπίτια στα «ντελάλι» — δημοπρασία — μέχρι να εξοφληθούν τα χρέη. Με αυτόν τον τρόπο πολλές περιουσίες πωλήθηκαν για ελάχιστα χρήματα, γιατί δεν υπήρχαν αγοραστες και τα έπαιρναν οι ίδιοι οι δανειστές σε εξευτελιστικές τιμές.

Την ίδια τύχη είχαν και δυο οικογένειες από το χωριό μας:

1. Του Χρίστου Αλέξανδρου και
2. Του Κυριάκου - Κακουλλή Λαμπή Χατζηαγγελή.

Και οι δυο είχαν αρκετή κτηματική περιουσία, αλλά με ασήμαντα χρέη τα έχασαν όλα και αυτήν ακόμη την κατοικία τους. Άλλων οικογενειών πωλήθηκε μέρος ή όλη η κτηματική περιουσία, εκτός από την κατοικία τους. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και οι πιο κάτω οικογένειες:

1. Κωνσταντίνου Σάββα
2. Σάββα Κωνσταντίνου Σάββα
3. Σοφόκλη Χριστοφή Χατζηαγγελή
4. Των κληρονόμων του Αβραάμ Βασίλη Βανέζη Σωτήρη, Ελεγκούς και Μαρίκκας, εκτός του Νικόλα, που με απόφαση του δικαστηρίου κρίθηκε ανήλικος.
5. Χριστοφή Χαραλαμπή
6. Παναγή Τζυρκαλλή
7. Γεωργίου Κυριάκου Χατζηαγγελή
8. Κυριάκου Τζύρκακου
9. Κωνσταντή Βασίλη Βανέζη Κάπτου
10. Αδάμου Βασίλη Βανέζη
11. Κυριάκου Βασίλη Βανέζη Πατσιά
12. Αγγελή Βασίλη Βανέζη
13. Γεωργίου - Γιωρκάτζη Τελή Κυριάκου
14. Χατζηχρίστου Κασάπ Πετρή Τελή Κυριάκου κ.άλ.

Ύστερα από όλ' αυτά, η Αγγλική αποικιακή κυβέρνηση ενδιαφέρθηκε να βοηθήσει τους καταχρεωμένους γεωργούς. Μετακάλεσε ειδικό από την Αγγλία για να μελετήσει την κατάσταση και να την συμβουλευτεί σχετικά. Ετοιμάστηκε νομοσχέδιο, που τον Απρίλη του 1940 εγκρίθηκε σε νόμο⁽¹⁾, σύμφωνα με τον οποίο ιδρύθηκε ένα Συμβούλιο με την ονομασία «Συνέδριο Διευθετήσεως των Αγροτικών Χρεών». Άρχισε τις συνεδρίες του αρχές Ιουνίου και σε λίγο χρονικό διάστημα αποδείχτηκε σωτήριο για την αγροτική τάξη. Πολλά χρέη μειώθηκαν κατά 30% ή και περισσότερο, ενώ μερικά, που αποδείχτηκε ότι με τις δόσεις που πλήρωναν οι χρεώστες εξοφλήθηκαν δυο ή περισσότερες φορές, χαρίστηκαν. Όσα χρέη έμειναν τα ανάλαβε η Γεωργική Τράπεζα⁽²⁾.

Η Γεωργική Τράπεζα ιδρύθηκε το 1925⁽³⁾ με βάση σχετικό νόμο και σκοπό είχε τη βοήθεια των αγροτών στον τομέα του Συνεργατισμού. Τα κεφάλαιά της προήλθαν από μετοχικό κεφάλαιο και έκδοση ομολογιών με την εγγύηση της αποικιακής Κυβέρνησης. Τα δάνεια παραχωρούνταν στους αγρότες μέσω των Συνεργατικών Πιστωτικών Εταιρειών (Σ.Π.Ε.).

Ο Συνεργατισμός άρχισε να εισάγεται στην Κύπρο την πρώτη δεκαετία

του εικοστού αιώνα με προσπάθεια του Άγγλου Διευθυντή της Γεωργίας Μπέ-
βαν(4). Αυτός κυκλοφόρησε βιβλίο το 1904, με το οποίο προσπάθησε να κά-
μει γνωστά στους Κυπρίους τα ευεργετικά αποτελέσματα του Συνεργατισμού,
φέρνοντας παραδείγματα γεωργούς διαφόρων χωρών που οργανώθηκαν σ'
αυτών. Παρόλες τις προσπάθειές του όμως οι γεωργοί της Κύπρου έμειναν
αναποφάσιστοι.

Με τις προσπάθειες του δραστήριου βουλευτή Ι. Οικονομίδη ιδρύθηκε
στη γενέτειρά του Λευκόνικο η πρώτη Συνεργατική Πιστωτική Εταιρεία
(Σ.Π.Ε.) με την ονομασία «Χωρική Τράπεζα Λευκονοίκου». Στη συνέχεια ο ίδι-
ος το 1914 κατάθεσε νομοσχέδιο στο Νομοθετικό Σώμα (Βουλή) που ψηφι-
στηκε σε νόμο, με τον οποίο ο Συνεργατισμός πήρε νομική υπόσταση και οι
ΣΠΕ επίσημο κύρος.(5)

Στην ουσία, μέχρι την ίδρυση της Γεωργικής Τράπεζας (1925), ο Συνερ-
γατισμός έμεινε αβοήθητος από την αποικιακή κυβέρνηση, γι' αυτό και οι
ΣΠΕ μέχρι τότε ήταν μόνο 29. Με την ίδρυση της Γεωργικής Τράπεζας
όμως, ο αριθμός τους αυξάνεται αλματωδώς με την εποπτεία δικού τους Εφό-
ρου και σε μια δεκαετία φτάνουν τις 339(6). Παρόλες τις δυσκολίες που στο
μεταξύ μερικές ΣΠΕ συνάντησαν, ο Συνεργατισμός στην Κύπρο εδραιώθηκε.

Ύστερα από την εδραίωση του Συνεργατισμού και την τύχη που είχαν οι
οικογένειες του χωριού μας που αναφέραμε, μερικοί φιλοπρόοδοι κάτοικοι
ενδιαφέρθηκαν να ιδρύσουν και στο χωριό μας ΣΠΕ. Η εγγραφή της έγινε
στις 16 Απριλίου 1942 με 88 ιδρυτικά μέλη, που στη συνέχεια τον ίδιο χρόνο
έγιναν 95. Η πρώτη επιτροπεία αποτελείτο από τους πιο κάτω:(9)

1. Παπανικόλας Παναγή	Πρόεδρος
2. Σάββας Τσαγκάρογλου	Ταμίας
3. Πέτρος Αθανάση	Μέλος
4. Ηλίας Τσαγκάρογλου	Μέλος
5. Πελοπίδας Σάββα Κων/νου	Μέλος

Πρώτος γραμματέας διετέλεσε ο δάσκαλος του χωριού Ανδρέας Ν.
Κυριακίδης.

Την εποχή αυτή (κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου), πολλά
είδη πρώτης ανάγκης σπάνιζαν στην αγορά. Μερικοί που κατόρθωναν να τα
εξεύρουν τα αγόραζαν σε πολύ ψηλές τιμές - μαύρη αγορά. Έτσι, με τη
φτώχεια που επικρατούσε τότε, αυτά γίνονταν προνόμιο των λίγων πλουσίων.
Τότε ενδιαφέρθηκε η αποικιακή κυβέρνηση και όσα κατόρθωνε να εξασφαλί-
σει σε μεγάλες ποσότητες, τα διένειμε μέσω των ΣΠΕ σε ελεγχόμενες τιμές.
Μεταξύ των πρώτων που διανέμονταν μ' αυτό τον τρόπο ήταν και τα τσιγάρα
ντόπιας παραγωγής, που ο γραμματέας ανάλαβε να τα πωλεί ο ίδιος.

Με τον καιρό ο γραμματέας αδυνατούσε να εκπληρώσει τις συνεχώς αυ-
ξανόμενες εργασίες της ΣΠΕ, χωρίς να επηρεάζονται τα διδασκαλικά του κα-
θήκοντα. Έτσι, με δική του παράκληση, απαλλάχτηκε των καθηκόντων του
στις 11 του Νιόβρη 1944 και σαν νέος γραμματέας ανέλαβε ο Πέτρος Αθανά-
ση. Αυτός υπηρέτησε τη ΣΠΕ μέχρι το θάνατό του, το τέλος του Νιόβρη
1958. Από τις 23 του Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου ανέλαβε ο Ηλίας Αγγελή Λ.

Το 1973 η Επιτροπεία ενοικίασε κτήμα της εκκλησίας του χωριού για δέκα χρόνια, μέσα στο οποίο έκτισε αποθήκη κι εγκατέστησε μηχανήμα που χώριζε τα χρυσόμηλα σε ποιότητες.

Τα τρία Συνεργατικά Ιδρύματα, ΣΠΕ, ΣΕΔΧ, και ΣΕΧ, ιδρύθηκαν κυρίως για την ομαδική και αμειπτική πώληση των γεωργικών προϊόντων των μελών τους. Όπως βλέπουμε από τις καταθέσεις και τον κύκλο εργασιών και των τριών Ιδρυμάτων, ο σκοπός τους πέτυχε, και το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων σε μια τριακονταετία ανέβηκε αισθητά.

Τα μέλη της ΣΠΕ βλέποντας και κατανοώντας τα οφέλη αυτά, σε συνεργασία με την Επιτροπεία τους, αποφάσισαν να ιδρύσουν και Συνεργατικό Παντοπωλείο (Σ.Π.) στο χωριό. Ύστερα από κατάλληλες ενέργειες δόθηκε η έγκριση τέλη του 1973.

Λειτουργήσε σαν παρακλάδι της ΣΠΕ, με κεφάλαια δικά της, αρχές του 1974. Το οίκημα ενοικιάστηκε από τον Παντελή Αντωνίου στη δυτική ενορία. Μέλη κι επιτροπεία του ΣΠ ήταν τα ίδια της ΣΠΕ. Γραμματέας ορίστηκε ο Ηλίας Αγγελή και πωλητής ο Πέτρος Ευαγγέλη, που επέδειξε πρωτοφανή ζήλο για την πρόοδό του.

Πραγματικά η πρόοδος που επιτελείτο σταδιακά ήταν καταπληκτική. Προμήθευε τα μέλη του με όλα τα χρειώδη που ήταν απαραίτητα σε μια οικογένεια. Μέλη και μη μέλη αγάλιασαν το Παντοπωλείο τους με αγάπη. Έτσι μέσα σε λίγους μήνες μέχρι την προσφυγοποίησή μας τον Αύγουστο 1974, ο κύκλος των εργασιών του μεγάλωσε αισθητά.

Όπως βλέπουμε μέσα από την εικόνα των δραστηριοτήτων όλων των Συνεργατικών Ιδρυμάτων του χωριού από της ίδρυσής τους, οι κάτοικοι, μέσα σε μια τριακονταετία, άρχισαν να ευημερούν. Είναι βέβαιο πως αν η πρόοδος αυτή δε σταματούσε τόσο βίαια το 1974, η ανοδική πορεία της οικονομίας του χωριού θα συνεχιζόταν και το χωριό θα γνώριζε μια πραγματικά ευημερούσα οικονομία με όλα τα ευεργετικά επακόλουθα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου*, Περίοδος 1931-46, τ. Α', Λευκωσία, 1979-1980, σ. 324.
2. Κυριάκου Μ. Αγκαστινιώτη, *Ο συνεργατισμός, γέννησις και ανάπτυξις του εν Κύπρω*, Λευκωσία, 1965, σ. 67.
3. Ό.π., σ. 64.
4. Ό.π., σ. 37.
5. Ό.π., σ.σ. 46 και 56.
6. Ό.π., σ.σ. 58-60.
7. Ό.π., σ. 85.
8. Ό.π., σ. 87.
9. Τις πληροφορίες αυτές είχε την καλοσύνη να μας τις αποστείλει το Τμήμα Συνεργατικής Αναπτύξεως του Υπ. Εμπορίου και Βιομηχανίας, το οποίο ευχαριστούμε θερμά από τη θέση αυτή.
10. Ό.π.
11. Ό.π.
12. Ό.π.

μεγάλη ταλαιπωρία της μεταφοράς τους στις αποθήκες του Αγ. Αμβροσίου, καθώς και από πολλά έξοδα.

Οι χαρουποπαραγωγοί βλέποντας τις ωφέλειες που είχαν, σιγά-σιγά έγιναν όλοι σχεδόν μέλη της Σ.Ε.Δ.Χ. Έτσι, ενώ το 1952 παρέδωσαν μόνο 343 καπνάρια, σε μια δεκαετία η ποσότητα έφτασε τα 1412 καπνάρια.

Η τελευταία Επιτροπεία της ΣΠΕ αποτελείτο από τα πιο κάτω πρόσωπα:

1. Πέτρος Ευαγγέλη	Πρόεδρος
2. Κώστας Περικλή	Ταμίας
3. Ανδρέας Παντελή	Μέλος
4. Γεώργιος Κ. Πλακίτης	Μέλος
5. Ανδρέας Βασίλη Μακρής	Μέλος

Τον Απρίλη του 1946 οι χρυσομηλοπαραγωγοί του Αγ. Αμβροσίου ίδρυσαν τη Συνεργατική Εταιρεία Χρυσομηλοπαραγωγών (Σ.Ε.Χ.). Ένα ή δύο χρόνια αργότερα προσχώρησαν σ' αυτήν και οι χρυσομηλοπαραγωγοί του χωριού μας. Οι δραστηριότητες της Εταιρείας αποσκοπούσαν στην παροχή διαφόρων διευκολύνσεων προς τα μέλη. Έτσι τους προμήθευε μέσω της ΣΠΕ δωρεάν το πιο κάτω φυτοφάρμακα:

1. Χειμερινό λευκέλαιο για ψέκασμα των χρυσομηλιών και άλλων οπωροφόρων δέντρων για καταπολέμηση διαφόρων εχθρών και ασθενειών. Γι' αυτό το σκοπό τους παραχωρούσε δωρεάν τη ψεκαστική μηχανή, περιουσία της Εταιρείας.

2. Μαλάθειο για καταπολέμηση της μεσογειακής μύγας με δολωματικούς μελισσούς, η οποία γεννούσε τα αυγά της στους καρπούς οπωροφόρων δέντρων, όταν άρχιζαν να ωριμάζουν, και σκουλήκιαζαν, με αποτέλεσμα να απορρίπτονται σαν μη εμπορεύσιμα και οι παραγωγοί να υφίστανται μεγάλες ζημιές.

Την εποχή της συγκομιδής οι εντεταλμένοι εργάτες με την εποπτεία του γραμματέα ζύγιζαν και παραλάμβαναν τα ώριμα χρυσόμηλα και άλλα φρούτα που οι παραγωγοί χώριζαν σε ποιότητες. Τα συσκεύαζαν σε κιβώτια της Εταιρείας και όλη νύκτα τα μετέφεραν στις μεγάλες πόλεις του νησιού μας, όπου τα πωλούσαν ομαδικά εξασφαλίζοντας τις καλύτερες δυνατές τιμές. Αφού αφαιρούσαν τα πραγματικά έξοδα, πλήρωναν τα υπόλοιπα στους παραγωγούς ανάλογα με την ποιότητα και ποσότητα που παρέδιδαν κάθε μέρα.

Πριν την ίδρυση της ΣΕΧ οι παραγωγοί ήταν οι ίδιοι υπεύθυνοι για τη διάθεση των φρούτων τους. Τα μετέφεραν με κοφίνια πάνω σε ζώα μέχρι την Αθήνα κι απ' εκεί με αυτοκίνητα στη Λευκωσία, όπου τα πωλούσαν σε πολύ κακές τιμές. Συγκρίνοντας τις ευκολίες και ωφέλειες που είχαν και τη διαφορά στις τιμές που εξασφάλιζαν μέσω της ΣΕΧ, από τη μια και τις ταλαιπωρίες που υφίσταντο πριν, από την άλλη, οι πιο πολλοί παραγωγοί έγιναν μέλη, αναγνωρίζοντας έτσι τα ωφέλη που είχαν από μια τέτοια συνεργασία.

Έτσι βλέπουμε πως, ενώ το 1955 ο κύκλος εργασιών της Εταιρείας του χωριού ήταν μόνο 18(12) χιλιάδες οκάδες φρούτων (23040 κιλά περίπου), το 1972 ανήλθε στις 73226 οκάδες ή 93729 κιλά, αν και τη χρονιά αυτή η Κύπρος γνώρισε μια από τις μεγαλύτερες ανομβρίες στην τρισχιλιετή ιστορία της.

Το 1973 η Επιτροπεία ενοικίασε κτήμα της εκκλησίας του χωριού για δέκα χρόνια, μέσα στο οποίο έκτισε αποθήκη κι εγκατέστησε μηχάνημα που χώριζε τα χρυσόμηλα σε ποιότητες.

Τα τρία Συνεργατικά Ιδρύματα, ΣΠΕ, ΣΕΔΧ, και ΣΕΧ, ιδρύθηκαν κυρίως για την ομαδική και αμειπτική πώληση των γεωργικών προϊόντων των μελών τους. Όπως βλέπουμε από τις καταθέσεις και τον κύκλο εργασιών και των τριών Ιδρυμάτων, ο σκοπός τους πέτυχε, και το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων σε μια τριακονταετία ανέβηκε αισθητά.

Τα μέλη της ΣΠΕ βλέποντας και κατανοώντας τα οφέλη αυτά, σε συνεργασία με την Επιτροπεία τους, αποφάσισαν να ιδρύσουν και Συνεργατικό Παντοπωλείο (Σ.Π.) στο χωριό. Ύστερα από κατάλληλες ενέργειες δόθηκε η έγκριση τέλη του 1973.

Λειτουργήσε σαν παρακλάδι της ΣΠΕ, με κεφάλαια δικά της, αρχές του 1974. Το οίκημα ενοικιάστηκε από τον Παντελή Αντωνίου στη δυτική ενορία. Μέλη κι επιτροπεία του ΣΠ ήταν τα ίδια της ΣΠΕ. Γραμματέας ορίστηκε ο Ηλίας Αγγελή και πωλητής ο Πέτρος Ευαγγέλη, που επέδειξε πρωτοφανή ζήλο για την πρόοδό του.

Πραγματικά η πρόοδος που επιτελείτο σταδιακά ήταν καταπληκτική. Προμήθευε τα μέλη του με όλα τα χρειώδη που ήταν απαραίτητα σε μια οικογένεια. Μέλη και μη μέλη αγάλιασαν το Παντοπωλείο τους με αγάπη. Έτσι μέσα σε λίγους μήνες μέχρι την προσφυγοποίησή μας τον Αύγουστο 1974, ο κύκλος των εργασιών του μεγάλωσε αισθητά.

Όπως βλέπουμε μέσα από την εικόνα των δραστηριοτήτων όλων των Συνεργατικών Ιδρυμάτων του χωριού από της ίδρυσής τους, οι κάτοικοι, μέσα σε μια τριακονταετία, άρχισαν να ευημερούν. Είναι βέβαιο πως αν η πρόοδος αυτή δε σταματούσε τόσο βίαια το 1974, η ανοδική πορεία της οικονομίας του χωριού θα συνεχιζόταν και το χωριό θα γνώριζε μια πραγματικά ευημερούσα οικονομία με όλα τα ευεργετικά επακόλουθα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου*, Περίοδος 1931-46, τ. Α', Λευκωσία, 1979-1980, σ. 324.
2. Κυριάκου Μ. Αγκαστινιώτη, *Ο συνεργατισμός, γέννησις και ανάπτυξις του εν Κύπρω*, Λευκωσία, 1965, σ. 67.
3. 'Ο.π., σ. 64.
4. 'Ο.π., σ. 37.
5. 'Ο.π., σ.σ. 46 και 56.
6. 'Ο.π., σ.σ. 58-60.
7. 'Ο.π., σ. 85.
8. 'Ο.π., σ. 87.
9. Τις πληροφορίες αυτές είχε την καλοσύνη να μας τις αποστείλει το Τμήμα Συνεργατικού Αναπτύξεως του Υπ. Εμπορίου και Βιομηχανίας, το οποίο ευχαριστούμε θερμά από τη βάση αυτή.
10. 'Ο.π.
11. 'Ο.π.
12. 'Ο.π.

Αν και το χωριό είχε συνδεθεί με αυτοκινητόδρομο με την Κερύνεια από την αρχή του αιώνα μας και με τη Λευκωσία το τέλος της δεκαετίας του 1930, ωστόσο η ανατολική ενορία του χωριού έμεινε απομονωμένη και στερτημένη από τις ευκολίες αυτές μέχρι τη δεκαετία του 1950. Ο λόγος της μεγάλης αυτής καθυστέρησης στη σύνδεσή της με τον αυτοκινητόδρομο, οφείλεται, κυρίως, στην αδυναμία των νόμων της αποικιακής κυβέρνησης να απαλλοτριώσει κτηματική περιουσία κοντά στη βρύση του χωριού, για διαπλάτυνση του παλαιού και στενού δρόμου που ένωνε την ενορία με τον κύριο δρόμο. Αυτό, όπως φαίνεται, δεν μπορούσε να γίνει, παρά με τη συγκατάθεση των ιδιοκτητών που επηρεάζονταν.

Να φανταστείτε, έλεγαν με πικρία, όλες οι εργασίες μας γίνονταν με ζώα, γιατί τα αυτοκίνητα δεν μπορούσαν να περάσουν από την ενορία μας, επειδή ο δρόμος ήταν στενός. Τα διάφορα υλικά για οικοδομικές ή άλλες εργασίες και γεωργικά ή άλλα προϊόντα μας τα μεταφέρναμε με ζώα από και προς το πιο κοντινό σημείο της δυτικής ενορίας, απ' όπου περνούσε ο αυτοκινητόδρομος.

Αλήθεια, πόσο κουραστική ήταν αυτή η εργασία και πόσο ταλαιπωρούνταν κάθε φορά που οι κάτοικοι είχαν να εκτελέσουν μια τέτοια εργασία. Και τώρα που τα φέρνουν όλα αυτά στη μνήμη τους, τους προκαλούν δέος συγκρίνοντας τα με τις σημερινές ευκολίες. Πόση ανακούφιση νιώθουν τώρα που χαιρόνται κι αυτοί, επί τέλους, τις ευκολίες που δικαιούνταν από χρόνια. Μερικές δυσκολίες, ωστόσο, εξακολουθούσαν να υπάρχουν, κυρίως με τις βροχές του χειμώνα, μέχρι που τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ο δρόμος ασφαλτοστρώθηκε.

Τοπωνύμια

Η εδαφική έκταση του χωριού, που ανήκει στους Χαρτζιώτες, είναι σχετικά μικρή. Η διοικητική όμως έκταση του χωριού περιλαμβάνει και την εδαφική έκταση του Αρμενικού μοναστηριού Άγιος Μακάριος στα δυτικά, καθώς και το κυβερνητικό δάσος μέχρι την κορυφογραμμή της οροσειράς του Πενταδακτύλου, που φθάνει μέχρι και αυτό το δασικό σταθμό της Χαλεύκας και πιο δυτικά.

Τα σύνορα ανατολικά φτάνουν μέχρι την κοίτη του χειμάρρου που ξεκινά δυτικά του «Κρεμμού του Φάνη», περνά ανατολικά των τοποθεσιών «Πελίπετρα» και «Δημητράτζια» μέχρι τη συμβολή του με το χειμάρρο που διασχίζει το χωριό. Απ' εκεί ανεβαίνει στο «φτέρος» του οροπεδίου «Τράχωνας του Φώτη» και προχωρεί στα βόρεια μέχρι τον αυχένα, λίγες δεκάδες μέτρα βόρεια του οροπεδίου. Από το σημείο αυτό προχωρεί στα δυτικά μέχρι το βόρειο μέρος του οροπεδίου «Άρνας», απ' όπου κατεβαίνει στο γεφύρι των «Ποτιμάτων» και ακολουθεί τον παλιό δρόμο Χάρτζιας - Κερύνειας μέχρι τον 15ον μιλιοδείκτη του δρόμου Κερύνειας - Ακανθούς, στην τοποθεσία Καταράκτης. Δυτικά έχει τα σύνορα της κημοσύνης του Αρμενομονάστηρου με

το χῶμα Αγ. Αμβροσίου και νότια τα διοικητικά σύνορα των επαρχιών Λευκωσίας και Αμμοχώστου.

Ο Γ. Ι. Καργῶτης ἔγραψε το 1945 στο περιοδικό «Κυπριακαὶ Σπουδαί», τ. Θ' (1945) με τίτλο «Κυπριακά Τοπωνύμια», σ. 65:

«Η περιοχή γύρω από το χωριό παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον από άποψη τοπωνυμίων. Γιατί σ' αυτή που απέχει λίγα μόνο χιλιόμετρα από την Κιλίκια της Μ. Ασίας, αν και εγκαταστάθηκαν, όπως είναι γνωστό, Αρμένηδες, Μαρωνίτες και Κόπτες, διατηρήθηκε ο παλαιός ελληνικός χαρακτήρας του τόπου, όπως μπορεί να διαπιστώσει ένας από τα πολλά ελληνικά τοπωνύμια που υπάρχουν. Επομένως η συλλογή, καταγραφή και ερμηνεία τους ενέχει ιστορική και εθνολογική σημασία. Πρώτα πρέπει να τονισθεί η ελληνική ρίζα του τοπωνυμίου Χάρτζια. Είναι φανερόν ότι σ' αυτό το τοπωνύμιο κρύβεται η λέξη χαλκός. Ο Μέναρδος παράγει αυτό από το «Χάλκεια» ή «Χαλκία», που είναι άλλος τύπος του Χαλκίς (Σ.Σ. ίσως να εννοείται η πρωτεύουσα της Εύβοιας στην Ελλάδα.)

Τύπος παράλληλος είναι η «Χάρτζιη», τοπωνύμιο που βρίσκεται στη Μαραθάσα, κοντά στο χωριό Πρόδρομος. Από τους κατοίκους του χωριού χρησιμοποιείται το ρήμα «χαρτζιεύκω» (=χαλκεύω) με τη σημασία του κατεργάζομαι το χαλκό ή το σίδηρο. Το ουσιαστικό του «χάρτζιωμα» σημαίνει την κατεργασία του χαλκού ή του σιδήρου. Έτσι λέγουν «επήα τζιαι χάρτζιωμα τον κούσπο μου. Ένα χάρτζιωμα σήμερα κουστίζει(1)».

Στη συνέχεια ἔγραψε για τα πιο κάτω τοπωνύμια του χωριού: Άρνις και Ορνούσα, Μελανίσυκο, ενώ από τα τοπωνύμια του Αρμενομονάστρου ἔγραψε για την Ατ(τ) ἄλου και τον Άγ. Γεώργιο. Αυτά, όμως θα τα περιλάβω στο κεφάλαιο στη συνέχεια, σύμφωνα με τη σειρά που δίνω στα άλλα τοπωνύμια, ακολουθώντας τη σειρά: ανατολικά, βόρεια, βορειοδυτικά, δυτικά, νοτιοδυτικά, νότια, νοτιοανατολικά.

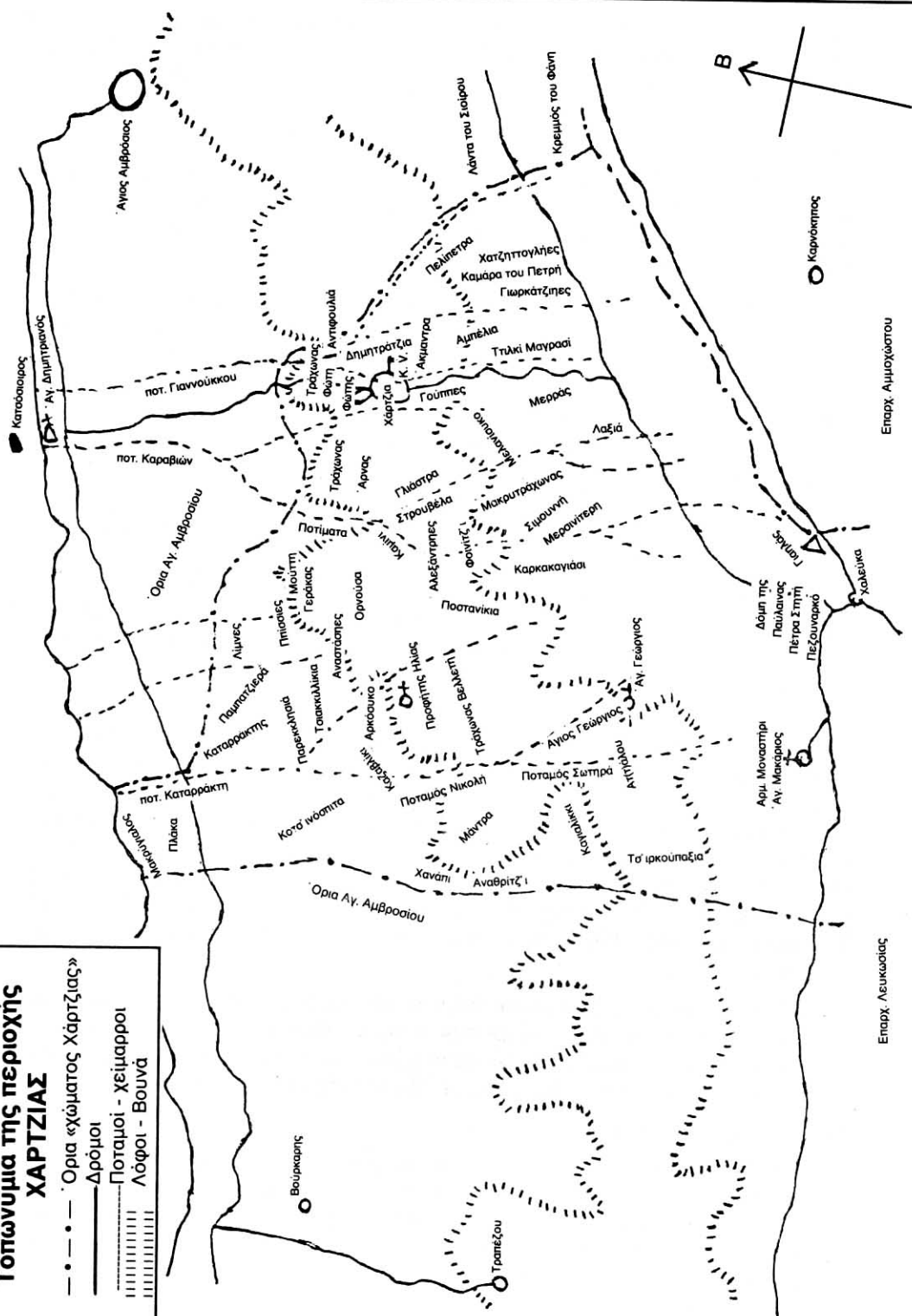
Ανατολικά:

«**Δημητράτζια**»: Καλύπτει ὅλη την έκταση ανατολικά του κυρίως χωριού μέχρι τον ομώνυμο ποταμό - χείμαρρο που πηγάζει από τον «Κρεμμό του Φάνη» που στη συνέχεια ονομάζεται της «Αντιφουλιάς» και χύνεται ανατολικά του ξωκλήσιου του Αγ. Δημητρίου. Στα Ν.Α. της τοποθεσίας έχει πηγή με το νερό της οποίας αρδεύεται μεγάλη έκταση από περιβόλια με χρυσομηλιές, ενώ η υπόλοιπη καλύπτεται με ελαιόδεντρα, χαρουπόδεντρα, καθώς και δασικά δέντρα και θάμνους. Εδώ βρίσκεται, λίγες δεκάδες μέτρα έξω από το χωριό, στα νότια του δρόμου που οδηγεί στα περιβόλια και στον Άγ. Αμβρόσιο, ο τουριστικός συνοικισμός ΚΑΛΟΣ VILLAGE(2).

«**Παμπατζιερά**»: Καλύπτουν την έκταση βόρεια του δρόμου που οδηγεί από το χωριό στο κοιμητήριο και ανατολικά του χείμαρρου που διασχίζει το χωριό και του «Κλούβου» μέχρι τα «Δημητράτζια». Απ' ότι φανερώνει η ονομασία, στα παλιά χρόνια θα καλλιεργούσαν εδώ βαμβάκι και άλλα καλοκαιρινά είδη. Στην περιοχή υπάρχουν αρχαίοι τάφοι με αιωνόβια ελαιόδεντρα, αδιά-

Τοπωνύμια της περιοχής ΧΑΡΤΖΙΑΣ

- • — • — Όρια «Χώματος Χάρτζιας»
- Δρόμοι
- ~~~~~ Ποταμοί - χείμαρροι
- ||||| Λόφοι - Βουνά

ψευστη μαρτυρία ότι εκατοικείται από τα προχριστιανικά χρόνια, ενώ τον μεσαίωνα ανθούσε εδώ συνοικισμός. Πριν την εισβολή η έκταση καλυπτόταν από περιβόλια με χρυσομηλιές καθώς και με ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα.

Βόρεια:

«Κλούβος»: Ο χειμάρρος, που διασχίζει το χωριό και το χωρίζει σε δυο ενορίες, στο πέρασμά του προς τη θάλασσα περνά από τον «Κλούβο». Είναι τοποθεσία στα βόρεια του χωριού και Ν.Α. του οροπεδίου «Τράχωνας του Φώτη».

Σε απόσταση 200 περίπου μέτρων στα βόρεια του δρόμου που οδηγεί από την εκκλησία προς την ανατολική ενορία το έδαφος έχει κάθετη τομή από «καγκάλα» και στις τρεις πλευρές, έτσι που να σχηματίζει μια βαθιά κοιλάδα από νότο προς βορρά. Το χειμώνα που ο χειμάρρος τρέχει τα ορμητικά νερά του, σχηματίζεται ένας θεαματικός καραρράκτης. Στο σημείο αυτό η κοιλάδα είναι στενή με αρκετούς πυκνούς θάμνους, έτσι που να μοιάζει με κλούβα ή χώστρα (= μέρος που χώνεται - κρύβεται κάποιος).

Στην εποχή της τουρκοκρατίας κάποιος Έλληνας συζήτησε με ένα Τούρκο και τον κτύπησε. Από φόβο μήπως τον εκδικηθεί, ο Έλληνας κρύφτηκε σ' ένα πυκνό θάμνο στο μέρος αυτό του Κλούβου⁽³⁾ για ένα περίπου μήνα. Όλη μέρα κρυβόταν και τη νύκτα έβγαινε από τον κρυψώνα του σ' αναζήτηση τροφής. Όταν τον διαβεβαίωσαν πως η ζωή του δεν διέτρεχε κανένα κίνδυνο, φανερώθηκε. Τότε συνελήφθη από την αστυνομία και κατηγορήθηκε για τη χειροδικία του. Το δικαστήριο που εκδίκασε την υπόθεση τον αθώωσε.

«Τράχωνας του Φώτη»: Οροπέδιο βόρεια του χωριού και ανατολικά της ενορίας «Φώτης». Απ' εδώ περνά ο κύριος δρόμος που έρχεται από την Κερύνεια στα βόρεια και μέσω του χωριού προχωρεί προς τη Χαλεύκα - Λευκωσία. Υπάρχουν κι εδώ περιβόλια, ενώ η υπόλοιπη έκταση καλύπτεται από χαρουπόδεντρα και λίγα ελαιόδεντρα. Στα Ν.Δ. του οροπεδίου άρχισε να επεκτείνεται η ενορία «Φώτης». Μετά το 1960 κτίστηκαν πολλές νέες κατοικίες και στις δυο πλευρές του κύριου δρόμου, που σιγά - σιγά με το χρόνο θα δημιουργείται ένας νέος συνοικισμός, προέκταση της ενορίας Φώτης, με λαμπρό μέλλον.

«Καπνοχώραφο»: Εκτείνεται βόρεια του δρόμου που οδηγεί από την εκκλησία προς το σχολείο μέχρι την ενορία «Φώτης». Όπως φανερώνει η ονομασία του, καλλιεργούσαν εδώ καπνά, ίσως και άλλες καλοκαιρινές φυτείες. Σήμερα όλη η έκταση καλύπτεται με ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα.

Δυτικά - Βορειοδυτικά:

Στα βόρεια του σχολείου ένας δρόμος οδηγεί στα δυτικά του χωριού. Σε κάποιο σημείο διχάζεται. Αυτός που ακολουθεί βόρεια διεύθυνση είναι ο παλιός αυτοκινητόδρομος που προχωρεί προς τα βορειοδυτικά και ενώνεται με τον κύριο δρόμο Κερύνειας - Ακανθούς. Ακολουθώντας το δρόμο αυτό περνούμε διαδοχικά από τις πιο κάτω τοποθεσίες:

«**Αργάκι της Εκκλησίας**», πρώην αργάκι του Παναγή Τζυρκαλλή. Είναι μια μικρή κοιλάδα, κατάφυτη από ελαιόδεντρα. Στα βόρεια η κοιλάδα περνά από τα δυτικά της ενορίας «Φώτης», όπου και η πηγή από την οποία υδρεύονταν οι κάτοικοι.

«**Ἄρνις**» ή **Ἄρνας**: Οροπέδιο με ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα. Μετά το 1945 δημιουργήθηκαν εδώ αρκετά περιβόλια με εκατοντάδες χρυσομηλιές.

Γράφει ο Γ. Ι. Καργώτης στο ίδιο με το πιο πάνω αναφερόμενο περιοδικό, στη σ. 66:

«Είναι οροπέδιο πολύ κοντά και δυτικά της Χάρτζιας. Κάτω από το όνομα αυτό κρύβεται πιθανό η λέξη **ὄρνις**. Γιατί φαίνεται ότι σε πολύ παλιά χρόνια φώλιαζαν στις σχισμές των πλευρών των δυο χαραδρών, που βρίσκονται και στις δυο πλευρές του οροπεδίου, πολλά ὄρνεα (Σ.Σ. άγρια αρπακτικά πτηνά). Τη γνώμη αυτή ενισχύει και άλλο όνομα οροπεδίου πολύ κοντά του Ἄρνι, που βρίσκεται στα δυτικά του καθόλα όμοιο και ονομάζεται «Ορνούσα». Είναι φανερόν ότι το όνομα αυτό δεν είναι τίποτε άλλο από το θηλυκό του ορνούς, σημαίνει δηλαδή έκταση γεμάτη ὄρνεα. Τα θηλυκά σε —ους (—όεις) περιεκτικά σχηματίζονταν σε —ουσα (—έεσσα) π.χ. Ελαιούς και Ελαιούσα (=ελαιώνας), Κισσούς (=Θράκη) και Κιδδούσα (πηγή κοντά στην Αλιάτρο), Οινούς και Οινούσσα, Υδρούς και Υδρούσσα. Αλλ' η κατάληξη αυτή νωρίς συγχίστηκε με τη μετοχική —ουσα, γι' αυτό γραφόταν Ελαιούσα, Υδρούσα. Απαράλλακτα λέγονται και σήμερα οι κωνοπόλεις Δρούσα (Πάφος) ήτοι Υδρούσα και Δρουούσα, Κισούσα (Λ/σός), Πελαθούσα (Χρ/χούς) αντί Σπαλαθούσα (από τον ασπάλαθο, σήμερα σπαλαθιά) και Τρεμιθούσα (Πάφος) γεμάτη και σήμερα από τρεμιθιές, το αντίστοιχον του «Τρεμιθούς». Σύμφωνα μ' αυτά και Ορνούς - Ορνούσα (γη) είναι έκταση γεμάτη ὄρνεα. Και σήμερα ακόμη υπάρχουν χιλιάδες τέτοια ὄρνεα πάνω σ' ένα ψηλό και απρόσιτο βράχο που και σήμερα ονομάζεται «Κρεμμός του Φάνη» και βρίσκεται κοντά στο μονοπάτι (νότια) που οδηγεί από τη Χάρτζια στον Ἄγ. Αμβρόσιο.

Από τη φωνητική άποψη των Κυπρίων η τέτοια ετυμολογία του Ἄρνις από το ὄρνις δεν υφίσταται της αλήθειας. Ανάλογη μεταβολή έγινε και στο αρφανός από ορφανός, ανομάτος από το ονόματος κ.άλ. Κατ' αναλογία προφέρεται στη Χάρτζια το Ορνούσα σαν Αρνούσα. Η τέτοια προφορά οφείλεται και σε παρετυμολογία προς το αρνίν από το αρνούμαι. Έτσι λέγεται: αρώτησά τον αν ξαίρει τίποτε τζιαί τζιεϊνός αρνί πασσύ = αρνήθηκε κατηγορηματικά.

Το τοπωνύμιο Ἄρνη το συναντούμε και σήμερα στην Ἄνοδο και Ανατολική Θράκη. Επίσης είναι γνωστές πόλεις της αρχαιότητας στη Θεσσαλία και Βοιωτία με το όνομα Ἄρνη. Η παλιά σημασία του ἄρνη ήταν πηγή. Πρβλ. της Ἄρνης το βουνό, βρύση της αρνησιάς κλπ., κατά παρετυμολογία. Αλλά στο προκείμενο κυπριακό τοπωνύμιο δεν συμβαίνει τέτοια παρετυμολογία.»

Μετά το γεφύρι των Ποτιμάτων, πάντα στ' αριστερά του δρόμου (νότια):

«**Πλεύρα (η) του Αλέξαντρου**: Πλαγιά στ' αριστερά του δρόμου που ανεβαίνει μέχρι την Ορνούσα.

«Χολέτρες»: Τοποθεσία με υφάλμυρα νερά το χειμώνα και την άνοιξη. Μοιάζει με τις παλιές χολέτρες με τις οποίες τα νερά της βροχής χύνονταν από τις στέγες των σπιτιών στο έδαφος και από τις οποίες πήρε την ονομασία.

«Ποταμός της Ορνούσας»: Ρυάκι που κατεβαίνει από τις βόρειες πλαγιές της Ορνούσας.

«Λίμνες»: Αργιλώδη εδάφη όπου καλλιεργούνταν δημητριακά, κυρίως σιτάρι. Την ονομασία την πήρε από τα νερά που λίμναζαν το χειμώνα στην περιοχή.

«Παμπατζιερά»: Τοποθεσία με αργιλώδη εδάφη, όπου παλαιότερα εκαλλιεργείτο το βαμβάκι σε αφθονία.

«Καταρράκτης»: Τοποθεσία ανατολικά της κτημοσύνης του Αρμενομονάσπρου, κατάφυτη από ελιές.

«Παρεκκλησιά»: Νότια του Καταρράκτη με ερειπωμένες αγροτικές κατοικίες, όπου έμεναν γεωργοί που ασχολούνταν με εποχιακές γεωργικές ασχολίες.

«Τσιακκιλλίκια (τα)»: Ονομασία που πήρε από τις πολλές μικρές πέτρες που υπάρχουν εδώ. Η τοποθεσία εκτείνεται νότια και φτάνει μέχρι το «Αρκόσυκο».

Από το οροπέδιο Άρνας παίρνουμε το δρόμο που μας οδηγεί στα δυτικά:

«Ποτίματα» (τα): Κοιλάδα ανάμεσα των οροπεδίων Άρνα και Ορνούσα, με αργιλώδη εδάφη και ελαιόδεντρα. Μεγάλη έκταση καλύπτεται από κυπαρίσσια και άγριους θάμνους. Οι άκρες - παρυφές των δυο οροπεδίων προς την κοιλάδα είναι βραχώδεις κρεμμοί με σχισμές, όπου παλαιότερα, μέχρι και τη δεκαετία του 1940, φώλιαζαν κολιοί και γύπες κι αρπακτικά όρνεα.

Όπως μαρτυρεί η ονομασία της τοποθεσίας, οι κάτοικοι πότιζαν τα ελαιόδεντρα και μικρούς κήπους, χρησιμοποιώντας το νερό μικρών πηγών και των αρκατζιών των Καραβιών και της Γλιάστρας, καθώς και της πηγής του Μελανίσκου(4). Πριν την εισβολή υπήρχαν εδώ κήποι με χρυσομηλιές που τους άρδευαν με το νερό των πηγών που βρίσκονταν στην περιοχή.

«Ορνούσα»: Οροπέδιο στα δυτικά της κοιλάδας «Ποτίματα», κατάφυτο με χαρουπόδεντρα και ελάχιστα ελαιόδεντρα. Για την ονομασία του οροπεδίου καθώς και άλλες πληροφορίες περιέχονται στη μελέτη του Γ. Ι. Καργώτη στο παρόν κεφάλαιον.

Το Β.Α. άκρο του οροπεδίου έχει σχήμα τριγωνικό σαν το ράμφος των πτηνών και ονομάζεται «Μούττη της Γεράκας». Βόρεια του δρόμου η ίδια περιοχή ονομάζεται «Ππίσιες», από παλιό ιδιοκτήτη της περιοχής ονόματι Ππίση από τον Άγ. Αμβρόσιο Κερύνειας. Μετά αρχίζει η κατωφέρεια του εδάφους με την ονομασία «περβολότοπος», τοποθεσία βόρεια του οροπεδίου. Πήρε την ονομασία από τα περιβόλια που είχε τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας και τα οποία αρδεύονταν από το νερό παρακείμενης πηγής. Μετά το 1970 ο Λαμπής Ηλία Λ. Χατζηαγγελή αντλούσε μέρος του νερού στο

οροπέδιο, όπου και δημιούργησε το δικό του περιβόλι (ανατολικά της πηγής).

Στο Β.Δ. του οροπεδίου οι παρυφές προς τα βόρεια ονομάζονται «Αναστάσεις», παλιά ιδιοκτησία κάποιου Αναστάση και μετά των κληρονόμων του. Είχε κήπους με οπωροφόρα δέντρα που αρδεύονταν με το νερό μικρής πηγής στην περιοχή. Επίσης υπήρχε μάντρα αιγοπροβάτων, όπου διέμεναν περιοδικά κτηνοτρόφοι.

«Αρκόσυκο»: Κοιλάδα στα δυτικά — Β.Δ. του οροπεδίου. Όσο προχωρεί στα νότια η κοιλάδα στενεύει και σχηματίζεται χαράδρα. Πήρε την ονομασία της από άγριες συκίες (=αρκοσυκίες) που φύτεωναν στην περιοχή. Κοντά σε μια τέτοια άγρια συκιά αναβλύζει αστείρευτη πηγή, όπου είχε κήπους με οπωροφόρα δέντρα.

Δρόμος που αρχίζει νότια του καφενείου του Ξενή Κακουλλή Αγγελή ανηφορίζει στα δυτικά και μας οδηγεί κατά σειράν στις πιο κάτω τοποθεσίες:

Νότια του ανηφορικού δρόμου είναι οι «Κάτω Γούμπες» που περιλαμβάνονται μεταξύ του «Τεππέ», του κύριου δρόμου μέχρι το «Διπλόστρατο» και του δρόμου που οδηγεί στο Μελανίσυκο.

«Γλιάστρα»: κοιλάδα στα δυτικά του κυρίως χωριού ανάμεσα των κοιλάδων του Μελανίσυκου στα νότια και των Ποτιμάτων στα βόρεια. Νότια του γεφυριού, στην ανατολική πλευρά του ποταμού, είναι ο κήπος των αδελφών Αντώνη και Ανδρέα Κυπρή Ν. Κουζάρη. Η μεγαλύτερη έκταση της κοιλάδας καλύπτεται κυρίως από μικρούς θάμνους και άλλα δασικά δέντρα. Η κοιλάδα πήρε αυτό το όνομα γιατί με την παραμικρή βροχή το αργιλλώδες έδαφος γίνεται γλιστερό κι επικίνδυνο.

«Κοτζιάτεπες»: Μεγάλος λόφος δυτικά της κοιλάδας της Γλιάστρας κατ'άψυτος από χαρουπόδεντρα και ελαιόδεντρα. Στην περιοχή υπάρχουν σπήλαια — αρχαίοι τάφοι συλημένοι καθώς και ερείπια σπιτιών.

«Στρουβέλλα»: Έκταση βόρεια του «Κοτζιάτεππε» — προηγούμενου λόφου — και που διχοτομείται από το δρόμο που οδηγεί στα δυτικά. Αρκετή έκταση είναι χέρσα με δασικά δέντρα και άγριους θάμνους.

Σε κάποιο σημείο ο δρόμος διχάζεται. Στα δεξιά μας οδηγεί στην Ορνούσα και το Αρμενομομάστρο.

«Καμίνι»: Μικρή κοιλάδα πριν την Ορνούσα με ήμερη και άγρια βλάστηση. Πήρε την ονομασία της από παλιό ασβεστοκάμινο που υπάρχει στην περιοχή, σε σημείο αριστερά του δρόμου που ανηφορίζει προς την Ορνούσα.

Ακολουθώντας το δρόμο στα αριστερά φτάνουμε στις πιο κάτω τοποθεσίες:

«Αλεξάντρειες»: Τοποθεσία — κοιλάδα στα νότια της προηγούμενης, ιδιοκτησία κάποιου Αλέξανδρου και των κληρονόμων του, από τους οποίους πήρε και την ονομασία της. Εδώ υπάρχει μικρή πηγή και κήπος με οπωροφόρα δέντρα, που με την πάροδο του χρόνου παραμελήθηκαν. Υπάρχουν επίσης ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα.

«Φοινίτζι»: Τοποθεσία στα Ν.Δ. της προηγούμενης με αρκετά ελαιόδεντρα, χαρουπόδεντρα και λίγα δασικά. Κατά μια εκδοχή η περιοχή πήρε την ονομασία της από μερικά ελαιόδεντρα, που ο καρπός τους ήταν αδρός — μεγάλος — σε σχήμα φοινιτζιών. Στην περιοχή υπάρχουν ερείπια σπιτιών και μάνδρας αιγών, όπου μέχρι το ήμισυ του αιώνα μας διέμεναν βοσκοί.

«Ποστανίκια»: Βρίσκεται στα νότια Ν.Δ. της τοποθεσίας «Φοινίτζι». Δόμες που κτίστηκαν στην περιοχή με την πάροδο του χρόνου κατακρατούσαν την ιλύ (=μόθη) των όμβριων νερών και σχηματίστηκαν μικρές προσχωσιγενείς εκτάσεις με παχύ γόνιμο έδαφος. Παλιότερα καλλιεργούσαν εδώ καρπούζιες, πεπονιές (=μποσάνια) και άλλα καλοκαιρινά είδη, από τα οποία πήρε την ονομασία της η περιοχή.

Νοτιοδυτικά:

Ο κύριος δρόμος Χάρτζιας - Χαλεύκας - Λευκωσίας σε κάποιο σημείο μόλις έξω από το χωριό διασταυρώνεται με άλλο που έρχεται από τη βρύση ανατολικά και προχωρεί στα δυτικά. Στο σημείο αυτό σχηματίζεται ένα σταυροδρόμι, το γνωστό σ' όλους τους κατοίκους «Διπλόστρατο». Ο δρόμος, στα δυτικά μέχρι το Αρμενομονάστηρο, περνούσε από τις πιο κάτω τοποθεσίες:

«Γούππες»: Τοποθεσία αμέσως μετά το σταυροδρόμι στα νότια, που η έκτασή της περιλαμβάνεται μεταξύ του κύριου δρόμου, του Μελανίσκου και του Μερρά. Η μισή έκταση αποτελείται από κοιλάδες με ελαιόδεντρα, χαρουπόδεντρα και άλλα δασικά δέντρα, ενώ πιο ψηλά στα νότια, ανεβαίνει αμφιθεατρικά και καλύπτεται κυρίως με χαρουπόδεντρα και λίγα ελαιόδεντρα.

«Τεππές»: Λόφος στα βόρεια του δρόμου. Λεπτομέρειες δεξ στο κεφάλαιο «ΧΑΡΤΖΙΑ». Το χωριό και η γύρω περιοχή.

«Μελανίσκο»: Έκταση στα Ν. - Ν.Δ. του λόφου, για το οποίο γράφω στο κεφάλαιο «ΧΑΡΤΖΙΑ» - Το χωριό και η γύρω περιοχή. Επίσης δυο ερευνητές, ύστερα από επιτόπια έρευνα, δημοσίευσαν τις μελέτες τους σε δυο διαφορετικά περιοδικά της Λευκωσίας. Ακολουθούν στη συνέχεια και οι δυο:

Α) Βρίσκεται Ν.Δ. του χωριού σε απόσταση ένα χιλιόμετρο. Μέχρι το 1912-13 ήταν Τουρκικός συνοικισμός με 20 περίπου οικογένειες⁽⁵⁾. Το 1912-13, όμως, την εποχή δηλαδή του ελληνοτουρκικού πολέμου, με αφορμή φυλετικές και θρησκευτικές φιλονικίες που άρχισαν μεταξύ των Οθωμανών του Μελανίσκου και των Ελλήνων χριστιανών της Χάρτζιας, οι Οθωμανοί κάτοικοι του Μελανίσκου, όπως και 5-6 οθωμανικές οικογένειες του χωριού, εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και μετοίκησαν άλλοι στον Κορνότζιηπο και άλλοι στην Τραπέζου (τουρκικά χωριά Ν. και Δ. του χωριού αντίστοιχα). Σήμερα τα σπίτια των Τούρκων αυτών είναι ερειπωμένα.

Φαίνεται ότι το Μελανίσκο σε παλιά χρόνια ήταν χριστιανικός συνοικισμός. Αυτό δείχνει παλιά ερειπωμένη εκκλησία που τιμάται σ' όνομα του Αγ. Μάμα, όπως και πολλές οικοδομησικές πέτρες που είναι σκουπισμένες γύρω από την εκκλησία. Το 1942-43 η εκκλησία ανασκάφη με έξοδα κάποιου χριστιανού από την Κρήτη, που ήταν βοηθός επιστάτης στους δρόμους. Αυτός συμφώνησε με τους κατοίκους του χωριού να κτίσει την εκκλησία σε περίπτωση που θα εύρισκε θησαυρό, έστω και τόσο, όσος θα αρκούσε για την οι-

κοδόμηση της εκκλησίας. Το μήκος της εκκλησίας είναι 6.90 μ. και το πλάτος 2.60 μ. Το πλάτος και το ύψος των τοίχων που σώζονται είναι 0.77 μ.

Η εκκλησία του Αγ. Μάμα βρίσκεται δεξιά του δρόμου που οδηγεί από τη Χάρτζια στο Αρμενικό μοναστήρι, σε απόσταση 100 μ. περίπου. Απέναντι της εκκλησίας, αριστερά και κοντά στο δρόμο, υπάρχουν ερείπια παλιού τουρκικού τζαμιού και κοντά σ' αυτό, στα νότια, τα ερειπωμένα σπίτια των Τούρκων φυγάδων. Για το τζαμί αυτό υπάρχει παράδοση, ότι οι Τούρκοι δεν κατόρθωσαν ποτέ να τελειώσουν το κτίσιμό του, γιατί ό,τι έκτιζαν την ημέρα χαλούσε κατά τη νύκτα. Κι αυτό, γιατί, σύμφωνα με την παράδοση, τις πέτρες που χρησιμοποιούσαν για το κτίσιμό του τις έπαιρναν από τη γειτονική εκκλησία του Αγ. Μάμα».

Οι Τούρκοι τότε υποψιάστηκαν ότι έρχονται οι Έλληνες⁽⁶⁾ τη νύκτα και τα χαλούσαν. Παραμόνευαν πολλές νύκτες χωρίς αποτέλεσμα. Όταν μάλιστα το πρωί, ύστερα από ολονύκτια ενέδρα, εύρισκαν το τζαμί χαλασμένο, παραδέχτηκαν ότι ήταν θεική επέμβαση και εγκατέλειψαν κάθε προσπάθεια για το κτίσιμό του.

Μετά το 1914 που οι Τούρκοι εγκατέλειψαν το συνοικισμό τους και κατοίκησαν στον Κορνόκηπο, θέλησαν να κτίσουν εκεί που πήγαν νέο τζαμί. Θυμήθηκαν τις πέτρες που προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν κάποτε για το κτίσιμο του τζαμιού τους στο Μελανίσυκο και αποφάσισαν να τις μεταφέρουν στο νέο τους χωριό. Μια ομάδα από επτά άντρες φόρτωσαν στα επτά ζώα τους από δυο πελεκητές πέτρες και ξενίνησαν. Στη διαδρομή, όμως, όταν έφτασαν στην τοποθεσία «Καμάρα του Πετρή» έγινε το εξής θαύμα:

Όλα τα ζώα, μη αντέχοντας το βάρος του φορτίου, έπεσαν κάτω. Τα ξεφόρτωσαν και δοκίμασαν να τα σηκώσουν. Άδικος ο κόπος τους. Τα κτύπησαν, όμως τίποτε. Μόνο όταν πέρασε αρκετή ώρα κατόρθωσαν με δυσκολία να τα σηκώσουν.

Νιώθοντας ότι είναι και πάλι θεική θέληση να μη μεταφερθούν οι πέτρες στον Κορνόκηπο, τις εγκατέλειψαν στον τόπο που τις ξεφόρτωσαν. Από τότε μένουν εκεί, επτά στα ανατολικά και επτά στα δυτικά του μονοπατιού που οδηγεί από το χωριό στον Κορνόκηπο, αδιάφυστη μαρτυρία ματαιώσης των προσπαθειών τους με θεική επέμβαση.

Και ο Γ. Ι. Καργώτης συνεχίζει:

«Και τώρα ας εξετάσουμε το τοπωνύμιο (του Μελανίσυκου):

Κατά την ταπεινή μου γνώμη ελέγοντο στην αρχή οι δυο χαράδρες, που κατεβαίνουν από τη βόρεια οροσειρά προς τη Χάρτζια κι ενώνονται κοντά στην τοποθεσία Γλιάστρα (από το γλιάζω=γλιστρώ).

Μέσα στις δυο αυτές χαράδρες υπάρχουν πολλά δασικά και καρποφόρα δέντρα, κυρίως συκιές, από τις οποίες μια έχει περιφέρεια κορμού 2.90 μ. και κλαδιών 18-20 μ. Τα σύκα αυτών των συκιών είναι μελανά (βαζανάτα) από τα οποία και πήρε το όνομά της η τοποθεσία Μελανίσυκο. Η γραφή Μελανίσυκο ή Μελανίσυκο του μ. Περισιτιάνη, σύμφωνα μ' αυτά, πρέπει ν' απορριφθεί.

Τη γνώμη αυτή ενισχύει και το όνομα άλλης τοποθεσίας της Χάρτζιας Β.Δ. και που βρίσκεται όχι μακριά από το Μελανίσυκο. Είναι και αυτή χαράδρα, στην οποία υπάρχει πηγή κοντά στη ρίζα άγριας συκιάς. Από την άγρια (=άρκα) αυτή συκιά ονομάστηκε και η τοποθεσία Αρκόσυκο (πρβλ. Μακράσυκα και Αγλάσυκα, χωριά της επαρχίας Αμμοχώστου).

Λανθασμένα ο Jeffery λέγει τα εξής:

"Melanisiko Monastery, Ay. Georgios. A ruined monastery of Byzantine character situated on the edge of a ravine not far from the Armenian monastery of Makarios... The hamlet of Melanisiko appears to be Armenian property, although the Monastery is Orthodox in appearance".

Σύμφωνα μ' αυτά πρέπει να διορθωθεί αυτό που ο G. Jeffery λέγει ότι το Μελανίσυκο ήταν μοναστήρι που ανήκε στο Αρμενικό μοναστήρι και ο Άγ. Γεώργιος εκκλησία του. Η εκκλησία του Αγ. Γεωργίου λέγεται «Αγ. Γεώργιος της Ατ(τ)άλου» και απέχει περί τα τρία αγγλικά μίλια — πέντε περίπου χιλιόμετρα — από το Μελανίσυκο, που τα κτήματά του όλα, χωρίς εξαίρεση, ανήκουν στους Χαρτζιώτες.»

Β) Ο καθηγητής Δρ. Ανδρέας Δημητρίου γράφει στη Λαογραφική Κύπρο του 1973, σ.σ. 37-38:

«Μελανίσυκο λέγεται τοποθεσία προς τα Ν.Δ. της Χάρτζιας(?) κι εθεωρείτο άλλοτε, όταν εκατοικείτο, σαν μια από τις γειτονιές της. Όταν οι πρώτοι χριστιανοί έκτισαν τα σπίτια τους στο μέρος της Χάρτζιας, το Μελανίσυκο, κατά τον Σάββα Πατριώτη, 74 ετών, είχε κάπου 80 «φαμίλιες», αριθμός κάπως υπερβολικός, παραδόθηκε όμως σ' αυτόν από τον παππού του. Στην εποχή του είχαν απομείνει καμιά εικοσαριά.

Σήμερα το Μελανίσυκο είναι μια πλαγιά αθέατη (Σ.Σ. ίσως να εννοεί το μέρος όπου ήταν κτισμένα τα σπίτια, γιατί το Μελανίσυκο σαν τοποθεσία είναι πολύ μεγάλο) από το μέρος της θάλασσας, τελείως έρημη, με δυο μονάχα δωμάτια όρθια. Οι πέτρες των σπιτιών του χρησιμεύουν και σήμερα για να κατασκευάζονται δόμες στο μέρος εκείνο. Εδώ βρίσκονται ακόμη τα ερείπια μιας εκκλησίας του Αγ. Μάμαντος που στον τοιχοβάτη της διακρίνονται καθαρά ίχνη τοιχογραφιών. Η ύπαρξη της εκκλησίας αυτής καθώς και η θέση του Μελανίσυκου που είναι εντελώς αθέατο από τη θάλασσα, μας πείθει πως οι πρώτοι του κάτοικοι δεν ήσαν Μωαμεθανοί αλλά χριστιανοί και πως το χωριό είχε τις ρίζες του βαθιά μέσα στο χρόνο. Πιθανότατα κτίστηκε τον 8ον μ.Χ. αιώνα, όταν οι Ελληνοκύπριοι έκτιζαν τα χωριά τους σε μέρη αθέατα από τη θάλασσα για το φόβο των Αραβικών επιδρομών.

Όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την Κύπρο, οι κάτοικοι του μέρους θα αλλοξοπίστηκαν μέχρι που η εκκλησία τους από την αφροντισιά σωριάστηκε σ' ερείπια. Αργότερα, όταν πια με την πάροδο του χρόνου ξέχασαν εντελώς τη χριστιανική τους καταγωγή και από αντίδραση ίσως προς τους κατοίκους της κυρίως Χάρτζιας, δοκίμασαν με πέτρες του Αγ. Μάμαντος να κτίσουν το τζαμί τους χωρίς όμως να τα καταφέρουν, γιατί καθώς λέγεται του χαλούσε ο Άγιος ό,τι έκτιζαν όλη μέρα. Κατ' αυτό τον τρόπο αναγκάστηκαν να κτίσουν το τζαμί τους, από το οποίο τίποτε δεν σώζεται σήμερα, με υλικά από άλλα μέρη.

Για την ονομασία της τοποθεσίας υπάρχουν δυο εκδοχές:

Η μια λέει πως πήρε τ' όνομά της από τα μαύρα σύκα που έκαναν οι συκιές του μέρους εκείνου (μελανί+σύκο) και η άλλη από το όνομα μιας γυναίκας, της Μελανής, που είχε το σπίτι της εκεί, (Μελανής+οίκος). Δεν αποκλείεται να είναι και οι δυο εκδοχές ορθές και αρχαιότερη μὲν να είναι η δεύτερη, νεότερη δε η πρώτη. Φαίνεται πως κάποτε, ίσως το τέλος του 7ου μ.Χ. αιώνα, θα υπήρχε υπό τύπον χανιού, η κατοικία της Μελανής και οι ταξιδιώτες θα πήγαιναν στον «Μελανής+οίκο» να διανυκτερεύσουν. Με τον καιρό, όταν κτίστηκε εκεί χωριό, ονομάστηκε Μελανήσοικο. Αργότερα, ύστερα ίσως από αιώνες, και όταν φυτεύτηκαν εκεί πάμπολλες συκιές «βαζανάτες», οι άνθρωποι συνέχιζαν να λένε «πάμε στο Μελανήσοικο» δίνοντας όμως στην ονομασία εντελώς καινούργιο περιεχόμενο, αφού θα ξέχασαν ασφαλώς την παλιάν εκδοχή. Όπως και να έχει το πράγμα και οι δυο εκδοχές είναι Ελληνικότατες και δείχνουν καθαρά ότι κάτοικοι στο Μελανήσοικο θα ήσαν εξισλαμισθέντες χριστιανοί.»

Επίσης ο Ι. Κ. Περισιάνης στο βιβλίο του «Γενική Ιστορία της νήσου Κύπρου» γράφει για το Μελανίσυκο στη σ. 893:

«Περὶ τα πέντε λεπτὰ ανατολικῶς (Σ.Σ. Νοτιοδυτικῶς) τῆς Χαλκίας κεῖται ἐπὶ υψώματος τὸ χωριδιὸν Μελανήσοικο κατοικοῦμενον μόνον ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Εἰς τὸ δυτικόν ἄκρον τοῦ χωρίου πρὸς τὴν κοιλάδα τὴν χωρίζουσαν τοῦτο ἐκ τοῦ ἀπέναντι χωρίου τῆς Χαλκίας, κεῖνται τὰ ἐρείπια ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ τῶν πέριξ μοναστικῶν οἰκημάτων. Ἡ ἐκκλησία τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Μάμαντος καὶ λειτουργία μετὰ πανηγύρεως τελεῖται ἐνθάδε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου τούτου ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Ἀγίου Ἀμβροσίου, εἰς ἣν συρρέουσι καὶ οἱ περίοικοι.»

(Σ.Σ. 1. Από έρευνα που έκαμα μεταξύ των ηλικιωμένων κατοίκων του χωριού προκύπτει ότι είναι οι κάτοικοι της Χάρτζιας που τελούσαν τη λειτουργία κι έκαμναν το πανηγύρι του Αγ. Μάμα, στο οποίο έρχονταν και οι Αγιαμβροσίτες, οι οποίοι μόλις την προηγούμενη μέρα έκαμναν το πανηγύρι του ομώνυμου αγίου στο χωριό τους.

2. Το χωριό Χάρτζια βρίσκεται στο Β.Α. του Μελανίσυκου και όχι στα δυτικά, όπως γράφει ο Ι. Κ. Περισιάνης.)

«**Λαξιά**»: Κοιλάδα στα νότια του δρόμου και συνέχεια της κοιλάδας του Μελανίσυκου, μέχρι το κρατικό δάσος της οροσειράς του Πενταδακτύλου. Από την κοιλάδα αυτή το χειμώνα αναβλύζει πηγή, γνωστή με την ονομασία «Αργάκι της Γλιάστρας⁽⁸⁾».

«**Μακρυτράχωνα**»: Οροπέδιο δυτικά των κοιλάδων του Μελανίσυκου και της Λαξιάς που φτάνει μέχρι την οροσειρά του Πενταδακτύλου. Βόρεια του δρόμου η γη είναι ιδιωτική, με χαρουπόδεντρα και ελαιόδεντρα, ενώ νότια είναι δάσος με πεύκα και λίγα κυπαρίσσια και θάμνους.

«**Μερσινίτερη**»: Κοιλάδα περί το ένα χιλιόμετρο δυτικά του Μακρυτράχωνα. Πήρε την ονομασία της από τα πολλά φυτά της μερσινιάς (=μυρσίνης) που φυτρώνουν σ' αυτήν. Καλύπτεται όλη με δάσος, βόρεια του δρόμου ιδιωτικό και νότια κρατικό.

Ανάμεσα στις δυο πιο πάνω τοποθεσίες είναι η τοποθεσία «Σιμμουνή», μια έκταση καλυμμένη με θάμνους κι ελάχιστα δασικά δέντρα.

«Καρκακαγιάση»: Μικρό οροπέδιο δυτικά της πιο πάνω κοιλάδας, με ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα. Στις άκρες του οροπεδίου έχει χαράδρες, μέσα στις οποίες φώλιαζαν κολιοί - άγρια πτηνά με μαύρο χρώμα - από τα οποία πήρε και το οροπέδιο την ονομασία του (=κρεμμός του κολιού).

Στον κύριο δρόμο από το χωριό προς τη Χαλεύκα περνούμε από τις πιο κάτω τοποθεσίες:

«Γούπες»: Δυτικά του δρόμου. Βλέπε σε άλλη σελίδα.

«Μερράς» ή «Τιλκί Μαγρασί»: Τοποθεσία - Τράχωνας μετά τις Γούπες με αμφιθεατρική κλίση και φτάνει μέχρι την οροθετική γραμμή του κυβερνητικού δάσους. Την εποχή της Τουρκοκρατίας ήταν ιδιοκτησία της οικογένειας Βαλιαντή. Με την πάροδο του χρόνου, επειδή συνόρευε με το κρατικό δάσος, έμεινε ακαλλιέργητη για πολλά χρόνια. Έτσι οι βοσκοί του χωριού άφηναν τα κοπάδια τους να βόσκουν ελεύθερα στην περιοχή. Με τον καιρό όλη η έκταση γέμισε με αγριελιές.

Τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο, το αρμόδιο τμήμα του Κτηματολογίου άρχισε την καταγραφή των κτημάτων στ' όνομα των ιδιοκτητών τους. Η τοποθεσία αυτή, επειδή ήταν ακαλλιέργητη, γράφτηκε χαλίτικη γη. Τότε οι κληρονόμοι της οικογένειας Βαλιαντή προσέφυγαν στη δικαιοσύνη απαιτώντας τους να επιστραφεί η γη των πατέρων τους, πράγμα που πέτυχαν ύστερα από μακροχρόνιες προσπάθειες.

Τη δεκαετία του 1940 ολόκληρη η έκταση πέρασε στην ιδιοκτησία του Διονύσιου Κωνσταντίνου Σάββα, πατέρα του συγγραφέα. Απ' εδώ πέρασε ο κύριος δρόμος προς τη Λευκωσία.

Στον κύριο δρόμο, σε μικρή απόσταση από το σταυροδρόμι — διπλόστρωτο προς την Χαλεύκα, στα αριστερά μας στενός δρόμος προχωρεί με Ν.Α. κατεύθυνση και περνά από τις ακόλουθες τοποθεσίες:

«Αμπέλια»: Έκταση που αρχίζει από δεξιά του δρόμου και εκτείνεται μέχρι την οροσειρά του Πενταδακτύλου. Τα πρώτα κτήματα είναι ιδιωτικά, με αρκετά ελαιόδεντρα και λίγα χαρουπόδεντρα. Μετά αρχίζει το κυβερνητικό δάσος. Στα παλιά χρόνια, όπως φαίνεται από τη διαμόρφωση του εδάφους, καλλιεργούσαν αμπέλια, από τα οποία πήρε και η τοποθεσία την ονομασία της. Για άγνωστους λόγους τα αμπέλια εγκαταλείφθηκαν και καταστράφηκαν και στη θέση τους διαμορφώθηκε σιγά - σιγά το σημερινό δάσος.

«Ακμανδρά»: Η τοποθεσία εκτείνεται στ' αριστερά του δρόμου που φτάνει μέχρι τον ποταμό - χείμαρρο στ' ανατολικά και μέχρι τα Δημητράτζια στα βόρεια. Όλη η περιοχή είναι ασπρογή με αρκετά ελαιόδεντρα, λίγα χαρουπόδεντρα και αμυγδαλιές, καθώς και δασικά δέντρα με θάμνους.

«Ποταμός του Χριστοφή»: Κοιλάδα νότια του δρόμου και ανατολικά των «Αμπελιών». Νότια της κοιλάδας εκτείνονται, από δυτικά προς ανατολικά, οι πιο κάτω τοποθεσίες:

- α. Έκταση γνωστή σαν «Τους Χατζηπετρήες».
- β. «Καμάρα του Πετρή» και
- γ. «Τους Γιωρκάτζιες».

Όλες οι περιοχές έμειναν για πολλά χρόνια ακαλλιέργητες με αποτέλεσμα να σχηματιστεί δάσος.

«Τράχωνας του Γιαννή»: Έκταση στα βόρεια του δρόμου που φτάνει μέχρι τα «Δημητράτζια». Για πολλά χρόνια ήταν ιδιοκτησία κάποιου Γιαννή, στον οποίο πήρε την ονομασία. Η μεγαλύτερη έκταση έμεινε χέρσα με θάμνους και δασικά δέντρα, ενώ η υπόλοιπη στα δυτικά καλλιεργείτο με ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα. Περί το τέλος της δεκαετίας του 1960 αγοράστηκε από τον Νεοκλή Σωφρονίου από τη Λευκωσία, που εκχέρωσε τη μεγαλύτερη έκταση.

«Πελίπετρα»: Τοποθεσία μεγάλης έκτασης, που εκτείνεται στα νότια του δρόμου μέχρι το κυβερνητικό δάσος και τον ποταμό - χείμαρρο στ' ανατολικά. Είναι κατάφυτη από ελαιόδεντρα - άγρια και ήμερα - κι λίγα χαρουπόδεντρα καθώς και θάμνους, πράγμα που φανερώνει πως σε παλαιότερα χρόνια βοσκούσαν εδώ κοπάδια.